

मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर संचालनको प्रतिवेदन

पृष्ठभूमि: माछापालनलाई उत्पादनमुखी एवम् व्यवसायीक बनाउनका साथै व्यवसायीक मत्स्यपालनमा देखा पर्ने समस्याहरूको स्थलगत पहिचान गरी समाधान गर्ने तरिकाबारे कृषकहरूलाई जानकारी गराउन मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर संचालन गरिन्छ। स्थलगत अनुगमन, छलफल तथा अवलोकनबाट मत्स्यपालनको विविध पक्षमा एकिकृत प्राविधिक सेवा प्रदान गर्नु यस कार्यक्रमको लक्ष्य रहेको छ। आ.व. २०८१/८२ को तथ्यांक अनुसार धनुषा जिल्लाको कुल १२७७.७० हेक्टर जलाशय क्षेत्रफलबाट ९४५४.९८ मेट्रिक टन माछा उत्पादन भएको र उत्पाकत्व ७.४ मेट्रिक टन/हेक्टर रहेको छ।

केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्रको चालु आ.व.२०८२/८३ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार दोस्रो र तेस्रो त्रैमासिकमा एक/एक वटा गरी यस आ.व.मा जम्मा २ पटक मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर संचालन गर्ने कार्यक्रम मध्ये पहिलो मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर धनुषा जिल्लाको बटेश्वर गाउँपालिका र शहिदनगर नगरपालिकामा मिति २०८२/१२/११ देखि २०८२/१२/१७ व्यवसायिक मत्स्यपालन क्षेत्रहरूमा संचालन गरिएको थियो। यस कार्यक्रमको अवधिभरमा १० जना कृषकहरूको ५५ वटा पोखरीमा स्थलगत रूपमा गई भौतिक(पानी रंग, तापक्रम, गहिराई) तथा रसायनिक गुण (घुलित अक्सिजन, पि.एच., एमोनिया, पारदर्शिता) परिक्षण गरिएको साथै सो अवधिमा ९१.२३ हेक्टर पोखरीको क्षेत्रफल समेटिएको थियो।

उद्देश्य:

१. कृषकहरूले माछापालन गर्दा देखा परेका समस्याहरू स्थलगत रूपमा संकलन, पहिचान र निदानका विधिहरू उपलब्ध गराउने।
२. कृषकहरूको सहभागितामा प्राविधिक परामर्श सेवा प्रदान गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
३. हरेक मत्स्य कृषकको समस्या र समाधानका उपायहरू तथा मत्स्यपालन बारे जानकारी फरक भएकोले सोही अनुसार प्राविधिक जानकारी उपलब्ध गराउने।

Handwritten signatures and dates:
S. Mani
S. Mani
S. Mani
S. Mani

धनुषा जिल्लाका बटेश्वर गाउँ पालिका र शहिदनगर नगर पालिकामा मत्स्य स्वास्थ्य घुम्ती शिविर संचालन गर्दा

लिईएको पानीको गुणस्तर परिक्षण प्रतिवेदन

क्र.सं.	पोखरी कोड नं	कृषकको नाम	पोखरीको विवरण					समय र तापक्रम		पानीको गुणस्तर				कैफियत
			न.पा./गा.पा.	बडा. नं	जम्मा पोखरीको जलाशय क्षेत्रफल हेक्टरमा	पोखरीको गहिराइ (फीटमा)	पोखरी पानीको रंग	समय	पानीको तापक्रम (°C)	घुलित अक्सिजन (एम.जि./लि.)	पि.एच.	सेक्ची डिस्क भिजिबिलिटी (से.मि.)	एमोनिया (एम.जी./ली.)	
१	१	पुर्नेश्वर चौधरी	बटेश्वर गा.पा.	५				११.२	२८.२	६.६१	९.३	१०	०	
	२							११.५	२८.२	६.६७	९.५	१५	०	
	३							११.५	२७.५	६.३५	९.७	१६	०	
	४							१२.५	२६.६	७.६८	९.१	१२	१.५	
	५							१२.१	२८.९	६.९	९.५	१८	०	
	६							१२.१	२७.७	६.५१	९.६	१७	०	
	६							४-६	१२.१	२७.७	६.५१	९.६	१७	०

	७						माटोको कणयुक्त धमिलो	१२.१ ९	२८.०	८.५४	१०	१३	०
२	१	सुर्य नारायण सिंह	बटेश्वर गा.पा.	५	६. ०	५-६	फिका हरियो	१.२८	३०.३	६.९४	७.९	३२	०.०० ०७
	२						खैरो	१.५०	३०.१	७.९६	९.०	२८	०.०० १
	३						माटोको कणयुक्त धमिलो	१.५६	२८.१	७.७९	८.५	२४	०.०० ३
३	१	अशोक कुमार यादव	बटेश्वर गा.पा.	५	६. ०	४-६	गाढा हरियो	२.३०	३२.०	७.१९	९.२	१२	०.०० ३
	२						माटोको कणयुक्त धमिलो	२.३२	३०.०	८.०९	९.५	१०	०.०० ३
	३						माटोको कणयुक्त धमिलो	२.४५	२९.२	७.७२	८.३	१८	०
	१	श्रवन मण्डल	बटेश्वर गा.पा.	६	१. ६७	४-५	गाढा हरियो	३.२६	२९.२	७.५०	८.९	१०	०.०० ०६
	२						फिका हरियो	३.२९	३१.६	६.८	८.२	१७	०
	३						फिका हरियो	३.३७	३०.८	६.३	७.९	२३	०
४	१	सन्तोष कुमार साह	बटेश्वर गा.पा.	३	३. ६७	३-४	हरियो	३.३८	२९.८	७.४	९.५	१५	०
	२						हल्का हरियो	३.५८	२८.९	८.२४	८.७	२४	०.०० ३
	३						गाढा हरियो	४.०३	३०.२	८.५०	८.३	१०	०
	४						फिका हरीयो	४.१२	३१.९	७.६	७.८	२१	०
५	१			५		४-६	हरियो	५.३०	२८.३	८.२६	९.३	१६	०

	२	रंजित कुमार साह	बटेश्वर गा.पा.		५. ३३	हरियो	५.४५	२७.९	७.९	८.८	१८	०	
	३					गाढा खैरो	५.४८	२७.७	८.३२	९.१	१२	०	
	४					खैरो	५.५२	२८.२	७.२४	९.६	१८	०	
	५					फिका हरियो	५.५७	२७.६	६.७३	८.३	२७	०	
	६					खैरो	६.०३	२८.७	७.५	८.१	२२	०	
६	१	मथुरा मण्डल	शहिदनगर न.पा.	५	७. ६७	४-६	फिका हरियो	७.५०	२६.१	७.२५	७.८	२१	०
	२						हरियो	७.५४	२६.०	८.२८	७.६	१८	०
	३						हरियो	७.५८	२६.०	८.५४	७.६	२३	०
	४						फिका हरियो	८.०६	२७.४	६.३७	६.९	२८	०
	५						खैरो	८.१४	२८.७	६.८२	७.४	२१	०
	६						हरियो	८.२२	२७.६	७.४५	८.२	१७	०
७	१	राम सागर मण्डल	शहिदनगर न.पा.	३	११. .३ ३	४-६	फिका हरियो	९.५९	२७.६	७.२८	८.६	१४	०.०० ५
	२						फिका हरियो	१०.१ ७	२७.९	६.६५	८.४	२३	०
	३						फिका हरियो	१०.२ ०	२७.७	६.६६	८.१	२४	०.५०
	४						फिका हरियो	१०.२ ५	२७.६	६.५०	९.१	२८	०
	५						गाढा धमिलो	१०.३ ७	२८.४	८.२	८.९	८	०
	६						गाढा हरियो	१२.४ ३	२७.८	८.२५	८.४ ३	१२	०

८	१	कन्हैया मुखिया	शहिदनगर न.पा.	४	११ .३	५-७	फिका हरियो	१२.५ ७	३१.०	५.०२	८.२	१९	०
	२						फिका हरियो	१.०३	३०.०	४.३५	८.४	२८	०
	३						फिका हरियो	१.०७	२९.६	४.०३	८.४	१६	१.०
	४						फिका हरियो	१.२६	३०.४	७.५८	९.२	१६	०
	५						हरियो	१.३३	२९.३	६.२७	८.६	२१	०
	६						फिका हरीयो	१.४३	३१.८	५.८	९.१	१७	०
९	१	रमेश मुखिया	शहिदनगर न.पा.	४	४. ३३	४.५- ५.५	हल्का रातो र हरियो	२.०२	३०.६	४.८६	८.३	२६	०
२	खैरो						२.०८	२९.१	५.४१	८.१	२१	०	
३	फिका हरियो						२.१५	३०.३	६.५७	८.७	२८	०	
१०	१	श्याम देव मुखिया	शहीदनगर न.पा.	४	१७ .३ ३	५-७	फिका हरियो	२.२७	३०.२	४.८०	७.७	२३	१.०
	२						हरियो	२.३५	२९.३	४.६५	७.८	१४	०
	३						हरियो	२.४०	३०.१	७.७०	८.७	२१	४.०
	४						खैरो	२.४७	२९.४	५.६६	८.४	१७	०
	५						हल्का रातो र हरियो	२.५३	३१.६	५.२१	७.९	२८	१.५
	६						हल्का रातो र हरियो	३.०२	३०.८	६.८८	८.३	१७	०
	७						फिका हरियो	३.०८	३२.२	७.२७	९.१	२६	०
	८						हरियो	३.१४	३१.५	६.३१	८.६	२२	०

मत्स्य स्वास्थ्य घुम्टी शिविर सन्चालनका क्रममा प्राप्त जानकारीहरु:

- अधिकांश कृषकहरुसँग नर्सरी पोखरी र रियारिंग पोखरी रहेको जसमा २००-३०० ग्रामसम्म हुर्काएर प्रति कट्टा ३००-४०० संख्यामा उत्पादन पोखरीमा पालन गरी औषत तौल १ के.जी. भन्दा माथि पुग्ने कृषकले जानकारी दिनुभएको।
- पानीको श्रोत- बोरिङ्ग/कुलो दुवै रहेको।
- बाटो-घाटोको अवस्था राम्रो रहेको।
- बजारमा माछाको माग राम्रो रहेको।
- जनशक्ति कम लाग्ने र तुलनात्मक लाभको हिसावले उपयुक्त खेती।
- पोखरीमा पानीको गहिराई औषतमा ४-७ फिट रहेको।
- बहुजातीय मत्स्यपालन प्रविधि मुख्य माछापालन प्रविधिको रूपमा रहे पनि पङ्गास माछापालन, एक लिङ्गिय टिलापिया पालन र छडी माछापालन प्रविधिको पनि व्यापकता बढ्दै गरेको।
- विगहेड कार्प, सिल्भर कार्प, ग्रास कार्प, कत्ला, रहु, नैनी, र कमन कार्प मुख्य रूपमा पालन भैरहेको।
- माछा मारेर खरिद गर्ने मलाह समूहले ५ के.जी. को मुल्य तिरेर जम्मा ६-७ के.जी. माछा लिने गरेको पाइयो।

मत्स्यपालन प्रवर्द्धनका पक्षहरु

- माछा रेस्टुरेन्ट, माछा परिकारको होटेल र पार्टी प्यालेस जस्ता व्यवसायिक गतिविधि संचालन भैरहेको।
- बजारमा माछाको माग बर्षेनी बढ्दै गएको र मुल्य पनि राम्रो रहेको।
- माछा उपभोग गर्नुपर्ने बारे जनचेतना अभिवृद्धि हुँदै गएको।
- मत्स्य पर्यटन र एकिकृत मत्स्यपालन बारे जानकारी अभिवृद्धि हुँदै गएको।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु

- केही पोखरीहरुमा सरसफाई तथा डिलको मर्मत सम्भार अति आवश्यक रहेको।
- माछाको दाना, दाना बनाउन आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थहरु, रसायनिक मल लगायतका उत्पादन सामग्रीहरुको उचित भण्डारण गर्नु पर्ने।
- यस क्षेत्रमा मत्स्यपालन सम्बन्धी तालीम संचालन हुन आवश्यक रहेको।
- माछा फर्म संचालनका लागी संचालन खर्च (Working capital) व्यवस्थापन बारे वित्तीय क्षेत्रको संलग्नता आवश्यक रहेको देखिन्छ।

समस्याको पहिचान एवम सुझावहरु

- ❖ माछा पोखरीमा आवश्यकता अनुसार चुना तथा मलको प्रयोग हुन जरुरी रहेको।
- ❖ पानीमा रहेको धमिलोपना (माटोको मसिना कणहरु, लेउहरु) व्यवस्थापन गर्न आंशिकरूपमा पानीको फेरबदल गर्नुपर्ने।

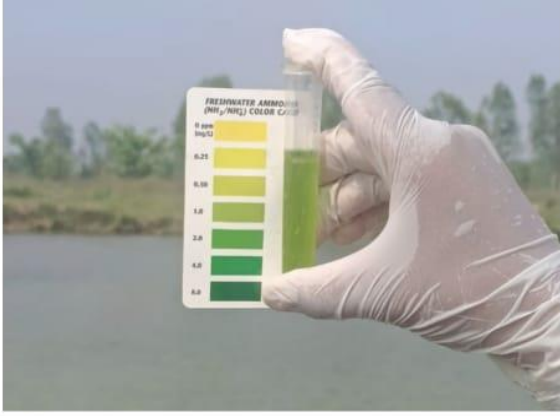
(Handwritten signatures)

- ❖ जलाशयहरूमा प्लास्टिकजन्य सामग्रीहरूको संकलन गरि उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
- ❖ गर्मी महिनामा पोखरीको पानीको गहिराई ५-६ फिट अनिवार्य राख्नुपर्ने।
- ❖ नर्सरी तथा रियरिंग पोखरीमा जलीय चरा तथा प्रतिपक्षी जीवहरूको व्यवस्थापन गर्न तार जालीहरूको समुचित प्रयोग गर्नुपर्ने।
- ❖ मत्स्य दाना भण्डारण कक्षमा दाना, दानाको लागि कच्चापदार्थ राख्दा भुइँबाट २० से.मी. माथिको रयाक बनाएर राख्नुपर्ने।
- ❖ पोखरीको डिलको मर्मतसम्भार गर्नुको साथै सरसफाई र झारपात व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
- ❖ मलिलोपना कम भएका पोखरीहरूमा प्रांगारिक तथा रसायनिक मलको सिफारिस मात्रामा प्रयोग गर्नु पर्ने।
- ❖ पाकेको/कम्पोस्ट मल उपयुक्त मात्रामा प्रयोग गर्नु पर्दछ साथै कम्पोस्ट नभएको कुखुराको मल प्रयोग गर्नु हुदैन।
- ❖ पोखरीको बहन क्षमता (Carrying Capacity) अनुसार माछाको संख्या राख्नुपर्ने।
- ❖ सम्भव भएसम्म प्रत्येक वर्ष वा एक-एक वर्षको अन्तरालमा पोखरीको माटोमा चिरा पर्ने गरी सुकाएर चुनको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- ❖ पोखरीहरूको नामाकरण गर्नुपर्ने साथै मत्स्य विमा गर्ने।
- ❖ माछाको आहाराको रूपमा पिना र ढुटो मात्रै प्रयोग नगरिकन माछाको लागी आवश्यक पर्ने सन्तुलित र पौष्टिक आहाराको प्रयोग गर्नुपर्ने साथै दाना दिने समय, मात्रा, स्थान र गुणस्तरमा एकरूपता ल्याउने।
- ❖ माछापालन बारे थप प्राविधिक जानकारी लिएर व्यवसायिक माछापालन गर्नुपर्ने।
- ❖ समय समयमा पोखरीको पानीको गुणस्तर परिक्षण गरी सोही अनुसार व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
- ❖ पोखरीमा अक्सिजनको कमि भएको बेला पानीमा अक्सिजनको मात्रा बढाउनको लागी एरेटरको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- ❖ पोखरीमा मरेका माछाहरूको तुरुन्त उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
- ❖ माछापालनमा प्रयोग हुने औषधी, रसायनहरूको मात्रा र विधिबारे मत्स्य प्राविधिकको परामर्श बमोजिम गर्नुपर्ने।
- ❖ गुणस्तरीय मत्स्य ह्याचरी/नर्सरीबाट मात्र माछाको भुरा खरिद गर्नुपर्ने।
- ❖ रेकर्ड किपिङ्ग र अभिलेख व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
- ❖ व्यवसायिक माछापालन गर्दा गुणस्तरयुक्त दानाको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- ❖ जैविक सुरक्षाका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने।

प्रतिवेदकहरू:

 लक्ष्मी कार्की, मत्स्य विकास अधिकृत
 सुसान्त मनी चौधरी, मत्स्य विकास अधिकृत
 इन्दिरा डाँगी, प्राविधिक सहायक
 सिता मोक्तान, नायव प्राविधिक सहायक

मत्स्य स्वास्थ्य घुमती शिविरका झलकहरु

पानीका गुणस्तर परिक्षण, विवरण संकलन र व्यवस्थापन पक्ष बारे जानकारी प्रदान गर्दै

Shyam
Sita
Anand
Sharma

कृषकहरूसँग छलफल गरी माछापालनमा देखापरेका समस्याहरु बारे जानकारी लिएर सोहीअनुसार समाधानका उपायहरु बारे बताउँदै

Shankar
Datta
Anand
Sri Prasad

पानीको गुणस्तर परिक्षण र माछापालन बारे विस्तृतरूपमा प्राविधिक परामर्श प्रदान

Edwin *Shila* *Amal* *Siraj*

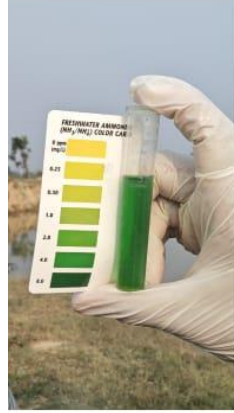

माछा दाना भण्डारण कक्षको अवलोकन र व्यवस्थित गर्नुपर्ने बारे प्राविधिक परामर्श प्रदान गर्दै

Syam
Sita
Anand
Sibani

पोखरीको पानीमा रहेका अमोनिया परिक्षण गर्दै

माछापालनमा प्रयोग हुने औषधी र रसायनहरु

माछा दाना भण्डारण कक्षको अवस्था र सोको व्यवस्थापन पक्ष बारे प्राविधिक परामर्श दिदै

Signature 1 *Signature 2* *Signature 3* *Signature 4*